

Tetyana Betsenko

«AROUND – "DZVONNI" SOUNDS ...» (REPEAT OF THE SOUNDS IN POETRY OF P. TYCHYNA)

Article considers idiostyle of P. Tychyna. Attention is paid to the analysis of artist's fonostylisty poetry.

Proved that phonich component is able to maximize influence the content of expression, its aesthetic design, emotionally expressive color. Sound highly qualified drawing text, including art – general background, its outer shell decoration at the same time – the projection on semantic perception decoding povidomlyuvanoho. A combination of sound elements is achieved by modeling the form and content of the text. That's why a sound qualified as the smallest component of aesthetic sense and measure the color of the text.

Author determined artistic and expressive possibilities of sound united in the poetry of Pavlo Tychyna. In particular, defines emotional and expressive meaning of repeat of the sounds (assonance, alliteration) in poetry texts, described associative and symbolic link's of onic elements. The researcher examined the phonic Micros' function, sound of words to create stylistic key text in the realization of the author's intention. Attention is paid to the use of stylistic game of sound characteristic of master of words' creative manner. The synctetised nature of artistic and expressive means of language in all levels of P. Tychyna's idiostyle. Proved that repeat of the sounds in the language of poetry was supported by Pavlo Tychyna semantics of word-image as a whole, amplify potential rhythmic and syntactic figures etc.

Characteristics mastery of prosody shows the talent of the artist's understanding of the subtle matter of speech. However – it is convincing evidence flair language-forming forms.

УДК 81'42

Ангеліна Ганжа

«ПЕРЕЛИЦЬОВАНИЙ» ТИЧИНА: СОЦІОПОЕТИКА ПАРОДІЙ

У статті зацентовано увагу на соціопоетиці пародій на художні тексти Тичини: авторських літературних та анонімних народних. Висунуто гіпотезу, що досліджувані пародії є своєрідними

«лінгвокультурними мемами» (одиницями культурної інформації, які характеризуються відтворюваністю і залежать від мовно-культурної моди).

Ключові слова: соціопоетика, літературна пародія, епіграма, художній текст.

The article is devoted to social poetics of parodies of literary texts of Tychyina: author's literary and anonymous folk. Hypothesize that investigated parodies are a kind of «linguistic cultural memes» (units of cultural information, characterized reproducibility and depend on language and cultural fashion).

Keywords: social poetics, literary parody, epigram, artistic text.

У пам'яті багатьох поколінь з іменем Павла Тичини пов'язані словесні формули «Краще з'їсти кирпичину, ніж учить Павла Тичину», «А Тичина пише вірші, та все гірші, та все гірші...», «Біля церкви на майдані спить Тичина в чемодані...» і т. ін. Чим це можна пояснити: несприйняттям визнаної офіційною ідеологією ролі «народного поета», «пристосуванства» Тичини чи все ж таки виявом народної любові, своєрідним визнанням його геніальності, зрозумілості? Сучасні літературознавці більше схиляються до першого варіанта. На нашу думку, є підстави не бути такими категоричними, бо далеко не завжди народні пародії на тичининські твори і на самого їх автора мали виразно негативне забарвлення: переважно це були доброзичливі жарти, які й сприяли життєздатності тичининських текстів у фонових знаннях українського соціуму. Поширені пародії стали своєрідними культурними «мемами» (від англ. тете «одиницями культурної інформації, ідеями, образами, які переймають і передають багато членів співтовариства» (С. Чермеркін)). Адже основна ознака мема – відтворюваність, упізнаваність. Емоційність, комічна гра смислів сприяє популярності мемів в уснорозмовній практиці та Інтернет-комунікації. Погодьмося, меми залежать від мовної моди.

Знакові для випускників радянської школи пародії на тичининські тексти переважно не актуалізовані в мовній свідомості школярів початку XXI століття, а якщо й відтворюються, то завдяки мовно-культурному досвіду

старшого покоління, яке пройшло «гарт» радянської мовно-літературної освіти.

Своєрідність сміхової культури українців виявляється у схильності до гумористично-сатиричної рецепції світу й свого буття в ньому. З цим пов'язують популярність пародій загалом і літературних зокрема. Найдавніші записи народних пародій збереглись у рукописному збірнику Кондрацького, датованому приблизно 1684 р. [Нудьга 1961: 36]. Нагадаємо, що літературні пародії належать до вторинних текстів художньої літератури. Дослідник українських літературних пародій Н. Віннікова кваліфікує пародію як один із найдавніших жанрів, репрезентованих в усіх літературах світу, а головну його функцію вбачає в «критичній і одночасно комічній інтерпретації прототексту» [Віннікова 2015].

Автор монографії «Пародія в українській літературі» Г. Нудьга привертає увагу до історії дослідження жанру пародії українськими вченими, такими як Г. Кониський, О. Потебня, П. Житецький, Ф. Колесса, К. Квітка, І. Крип'якевич, К. Грушевська, В. Андріанова-Перетц та ін., і пропонує розрізнити п'ять видів пародій за об'єктом: 1) пародії на окремий твір; 2) на творчість окремого письменника; 3) на школу, напрям, стиль, угруповання; 4) на групу письменників, які розробляють однакову тематику; 5) на жанр [Нудьга 1961: 28]. Дослідник підкреслює, що пародія має насамперед ухопити стильові прикмети твору, про що 1830 р. писав О. Пушкін: основна вимога до жанру пародії – гнучкість стилю.

Сучасний польський літературознавець Р. Нич визначає жанр пародії як тип комічного наслідування певного літературного твору, в якому через загострення формально-стилістичних ознак та тематичну зміну досягається розважальний, полемічний або сатиричний ефект [Нич 2007: 179]. До речі, у травестії серйозний зміст укладають у жартівливу форму, а в пародії у серйозну форму вкладається жартівливий зміст.

Розквіт пародіювання часто припадає на епохи суспільних змін, руйнування старих естетичних парадигм, коли домінує прагнення знайти альтернативні експресивно насичені моделі й звільнитися від канонізованих форматів художньої мови. Численні пародії на художні тексти Павла Тичини як продукт

історичної доби засвідчують пошуки аксіологічних домінант суспільної свідомості, зокрема сприймання художніх текстів та їх творців. У 2014 р. вийшла друком стаття Я. Цимбал «Кирпичини для Тичини: літературна репутація народного поета» [Цимбал 2014], у якій дослідниця подала свою візію причин пародіювання тичининських текстів. Загалом відзначаючи глибину й оригінальність цієї наукової розвідки, окремі її твердження вважаємо дискусійними. Спробуймо подивитися на вищезгадані пародії через призму соціопоетики, акцентуючи увагу на тому, як залежно від домінант суспільної свідомості в певний історичний момент сприймає соціум «карнавалізований» вторинний текст.

На твори Павла Тичини упродовж ХХ ст. опубліковано чимало літературних пародій. Серед них – Сергія Воскресенка, Леоніда Первомайського, Теодора Орісію, Валентина Лагоди та ін.

«Лютодотепний» поет-сатирик С. Воскресенко (1906-1979), що, за словами Остапа Вишні, «кінець кінцем розколов шкаралупу «інших», рішуче й сміливо «вилупився» з неї на світ білий...», не оминув увагою і тичининських художніх текстів. Майстерним обігруванням специфіки ідіостилю поета витворюється пародія «Павло Тичина (Пісня про партизанку Олесю Кулик)», фрагменти якої наводимо нижче:

*А я у ліс ходила,
Самісінька-сама.
А там дерева люлі...
І знов-таки зозулі
Кували недарма.
Фашиста я там стріла
Та з автомата – пах!
А він – ах, ах...
Та ниць –
Беркиць!
[...]
...Дим-димок від машин,
Вгору ворог зліта.
Не той тепер час настав,
Та й сама вже я не та...*

Впізнаваність стильового прототексту зумовлена архітектонікою пародійного дискурсу, наприклад, повторенням початкових і кінцевих строф у віршовому прототексті і тексті пародії, відтворенням ритмомелодики віршів тощо. Змістові домінанти вторинного тексту визначив час його написання – 1945 рік.

У спогадах про Павла Тичину С. Воскрекасенко наводить фрагмент зі своєї поеми-жарту «Мандрівка на Парнас», в якому, крім пародіювання тичининського вірша, поет намагався передати і манеру спілкування Павла Григоровича в тих випадках, коли йому доводилось говорити експромтом:

*Товариші! Не сам я тес...
Еж, я не той...Ну да, еге...
Парнас, конечно, це не злес,
Й життя на нім зовсім друге...
Та й на землі воно не гасне –
Ясновесне, молоде,
І таке ж воно прекрасне,
Як ніколи і ніде [З любов'ю 2005: 37].*

Ця пародія додає цікаві штрихи до авторської візії комунікативного портрета П. Тичини.

Кілька літературних пародій на тичининські поезії знаходимо у Леоніда Первомайського (1908-1973). Наприклад, пародію «Павло Тичина», в якій обіграно кілька назв збірок і віршів, наводить у своїй статті Я. Цимбал [Цимбал 2014: 182]:

*Боже мій, собачка!
Друзі, я боюся...
Що це? Відкіля це?
А які клики?!
Може покусати...
Та куди ж схватись?
Я надіну сакви
І піду в мандри...
Може, хто впізнає,
Що іде Тичина.
Саме той, що якось*

*Вірші написав.
 Про оркестр космічний
 Та про революцію.
 Та про революцію
 Ту, що чабани...
 Ніч стара, нездужаю...
 Ой, укрийте... вкрийте!
 Мабуть, що замерзну, —
 От якби на піч.
 Вечір...
 Ніч...*

Леонід Череватенко в рецензії «І я, смиренний Леонід» на книгу Л. Первомайського «Дикий Пегас», що вийшла друком 2004 року, цитує таку пародію на народного поета, підкреслюючи «якусь нездорову неприхильність до Павла Григоровича»:

*Тичина в Кримськiм «куренi»
 Жив лише «вiтром з України»,
 Їв абрикоси, мандарини.
 Скромного, – бiг-ме! – Нi-нi...
 Новенькi ноти готував
 «Космiчного оркестру» ради...
 Картоплю начищала мати,
 Вiн оркестрантiв годував...
 Мелодiї щось вийшли млявi...
 (Сходить за римою куди?)
 «Хлюпни нам, море, свiжi лави!
 О земле, велетнiв роди!» [Череватенко 2012: 233].*

Також каменем у Тичинин «город» називають пародію «Пісня про поезію та Індонезію» (1952) того ж таки часом безжального до класиків Л. Первомайського:

*Люба сестрiнько, милий братику,
 Чи ви знаєте математику,
 Географiю ще й полiтику?
 Хай гикається мойму критику! [...]*

Теодор Орісіо (Федір Кравченко (1906-1985)) – відомий сатирик і пародист – не оминув вірша Павла Тичини «На майдані», але погодимось із Я. Цимбал [Цимбал 2014: 182-183], що в його випадку це не пародія, а стилізація на антиклерикальну тему під форму тичининського вірша і водночас яскравий приклад на користь тези Н. Віннікової, що в деяких творах Орісіо «раціоналізм переважає над почуттям гумору»:

*На майдані коло церкви
Революція іде –
– Хай тепер –
усі гукнули
Тут сельбуд для нас буде...
[...]
На майдані гурт збирає
Комсомольська річ.
Вечір...
Ніч.*

Також швидше стилізацією, «піснею на честь...» (а не пародією, хоча й надрукованою в збірці літературних пародій) є вірш В. Лагоди (1913 –1991) «На Павла Тичину», наприклад:

*Хай про зоряні ракети
Забринять його кларнети
Та всі, як орган,
Та всі, як орган! [Літературні 1961: 81].*

В епістолярії Григора Тютюнника віднайдено пародію на одіозно привабливий для пародіювання вірш Павла Тичини «На майдані» (1918), в якій тематичні маркери комічного зміщені в далеку від політики побутову сферу:

*На майдані, біля церкви
баба курочку пасе.
– Хай, – сусіди їй гукають, –
Вона вам яйце знесе!
На майдані ходить баба,*

В неї всміхнене лице:

є

яйце [Цит. за Цимбал 2014: 186].

О. Гарачковська стверджує, що «віршована пародія – досить елітарний жанр, оскільки передбачає наявність певного кола знань у свого читача, що дозволяє зрозуміти справжній сенс пародії, оцінити майстерність сатирика, отримати естетичне задоволення при вгадуванні або впізнаванні об'єкта» [Гарачковська 2014: 40]. Рецепція та інтерпретація віршованої літературної пародії проектується на виявлення інтертекстуальної залежності її від об'єкта.

Інтертекстуальність різною мірою притаманна будь-якому тексту, а в пародійному тексті є визначальною властивістю. Існує багато маркерів комічного ефекту в тексті пародії, їх розкодування залежить від різних чинників як на рівні тексту, так і на рівні його сприймання. Особливо привабливими для пародистів видаються тичининські новотвори. Г. Нудьга цитує такий приклад:

Серед степу, серед піль,

Голосно, всесвітньо

По тичині в'ється хміль

Яблуневоцвітно [Нудьга 1961].

Далеко не всі літературні пародії на твори П. Тичини його сучасників були художньо й естетично вдалимими. Не всі змогли повною мірою «почути й відчути» художні тексти поета як на рівні мовомислення, мовотворення, так і ритмомелодики, «музики», філігранної форми його віршів. Часто пародистам вдавалося «вхопити» щось зовнішнє, поверхнєве й відтворити обрис впізнаваного тичининського рядка, але реальні штрихи змістово-стильового «обличчя» справжнього Тичини передати в пародії вийшло в небагатьох. Комусь забракло письменницької майстерності, хтось не хотів кидати тїнь на канонізований радянською ідеологією образ народного поета і через це не пародіював, а стилізував. Дехто не зміг подолати своїх негативних емоцій у сприйнятті Тичини як людини й громадського діяча, і це завадило бути об'єктивним і водночас розкутим у творчості,

тому нейтрально налаштований читач відчуває неприховану недоброзичливість автора таких пародій. Найзагальніше призначення пародії – викликати в читача сміх з об'єкта пародіювання, але сміхова культура, та й природа комічного загалом, соціально мотивована й соціально залежна. Тобто те, з чого і як ми сміємось, залежить від часу, в який ми живемо.

За соціальною мотивованістю пародія часто корелює з епіграмою. Віршована пародія та епіграма як літературні жанри дуже схожі між собою, як правило, їх створюють «на конкретний випадок». Обидва жанри актуалізують злободенну для певного моменту, ситуації інформацію, ідею. У 1929 році сонетоїд-епіграму присвятив П. Тичині Микола Зеров:

*Король невінчаний, і маг, і метр,
В новім пенсне і яснім ореолі,
Тобі кориться непокірний метр –
Спондеї, дактилі, хореї і тріолі...
[...]
Яким ти чином возсіяв єси
Між крамарів на чесному банкеті,
Новий Орфею, славний во кларнеті?..
[Зеров 1990: 71].*

Літературознавці зауважують, що автор схищує сонетоїдну жанрову форму з епіграматичним жанровим змістом і тим самим посилює дошкульність своїх творів, їхній вплив на читача.

Певне, чи не найбільш цитованою анонімною епіграмою на Павла Тичину є епіграма, що за словами Д. Нитченка, з'явилась на стіні вбиральні Київського університету після виходу збірки «Партія веде» (1934):

*Тичина також наш поет,
Він часто ходить у кльозет,
Та він не сам туди іде –
Його скрізь партія веде.*

У сучасному літературознавстві загальноновизнана думка, що Павло Тичина утримує першість серед усіх українських

письменників за кількістю пародій на його художні тексти та анекдотів про його життя [Цимбал 2016]. Дослідники небезпідставно висловлюють припущення, що сплеск творення численних народних анонімних пародій каталізувала збірка «Партія веде».

О. Яровий вважає, що «зрозумілою захисною реакцією на «тиск Тичиною» стала неприязнь до нього. Чим більше влада силкувалася витворити з поета божка, тим більше народ (може, й інстинктивно) опирався, знаходячи віддушину в тому, що набридле постійним згадуванням ім'я можна поваріювати в знущальницьких частівках» [Яровий]. Наведемо деякі з них:

*На майдані коло бані
Спить Тичина в чемодані.
Чемодан перевернувся,
А Тичина задихнувся.*

*На майдані коло бані
Спить Тичина в чемодані.
Де б узяти кирпичину,
Щоб убить Павла Тичину?*

*Біля церкви на майдані
Спить Тичина в чемодані.
Треба взяти кирпичину
Й розбудить Павла Тичину.*

Пародійна «концептуалізація» чемодана й кирпичини, без сумніву, насамперед зумовлена римою (майдан – чемодан; Тичина – кирпичина), але не останню роль у цьому відіграли й макроконтексти тогочасної суспільної ситуації. Припустимо, що повторювана в народних пародіях лексема *чемодан* асоціативно натякає на хистке становище радянських кумирів, які постійно почувалися «на чемоданах» в очікуванні, що милість влади може будь-якої миті змінитися на тотальне цькування.

У деяких народних пародіях, окрім Павла Тичини, фігурують й інші відомі персоналії. Найчастіше – Володимир Сосюра, рідше – Симон Петлюра, Олександр Пушкін, Жорж Дантес.

На Чернігівщині (Срібнянський район) у 80-ті рр. ХХ ст. записано такий варіант пародії:

*Біля церкви на майдані
Спить Тичина в чемодані.
А з-за церкви, мов Петлюра,
Виглядає сам Сосюра.*

Висловимо гіпотезу, що згадка про Петлюру в пародії мотивована не лише римою, а й співвіднесеністю усіх згаданих персоналій з конкретною історичною добою, певною провокативністю згадки імені Симона Петлюри разом з «канонізованими» радянськими класиками, натяком на приховувані деталі їх біографій. Нині можна натрапити на припущення, що у вірші «На майдані» спочатку замість слова *чабан* було ім'я *Симон* (Петлюра). Нижченаведену пародію деякі літературознавці мотивують протистоянням класиків – «улюбленого» для народу (В. Сосюра) і «ненависного» (П. Тичини):

*Коло церкви на майдані
спить Тичина в чемодані.
А Сосюра кирпичину
взяв і кинув у Тичину.*

Так само виявом народної нелюбові, якій надають посиленої експресії прецедентні імена Пушкіна й Дантеса, вважають епіграму:

*Ой Павло Тичина,
любий наш професор!
Ти сучасний Пушкін,
жаль, нема Дантеса.*

Поет і літературознавець Микола Сайко, що керував літературною студією Ніжинського педагогічного інституту імені М. Гоголя у 30-х рр. ХХ ст., добре знав літературний процес свого часу й вичерпно охарактеризував його у поетичній мініатюрі:

*Засосюрилося небо,
Затичинилась земля,
І втекла від мене Феба:
В Плузі з Вишнею гуля [Самойленко 2011].*

Не можемо погодитись із категоричним твердженням Я. Цимбал, що «невигадливий розмір, убога образність, ідеологічна заангажованість Тичининих віршів пояснюють народну зневагу до народного поета» [Цимбал 2014: 186].

Спробуємо абстрагуватися від теми ідеологічної заангажованості тичининських художніх текстів – про це вже написано чимало. І знову повернімося до питання: у чому ж секрет такої фантастичної «життєздатності» в народі віршів «офіційно призначеного народного поета»? Напевне, у тій же неvigадливій народнописенності, зрозумілій і близькій якнайширшому колу читачів образності, максимальному наближенню до уснорозмовності. Так, тотальне нав'язування «канонізованих» радянською ідеологією тичининських текстів викликало спротив у тогочасної читацької аудиторії, формувало негативні стереотипи, що заважали повною мірою осягнути мовосвіт видатного майстра українського художнього слова, а іноді й провокували повне несприйняття його творчості. Але не в усіх і не завжди. Якщо мотивувати численне пародіювання тичининських текстів лише народною ненавистю до поета тоталітарної системи, то як пояснити новітній сплеск алюзійно тичининської народної творчості пострадянської доби, як наприклад:

*На майдані коло церкви
Революція іде.
Хай боксер – усі скандують –
У Європу нас веде?*

Віннікова Н. М. Літературні пародії Теодора Орісіо // Режим доступу: www-philology.univer.kharkov.ua/nauka/e_books/visnyk_1048/content/vinnikova.pdf

Віннікова Н.М. Українська літературна пародія: генеза, проблематика, поетика. Автореф. дис. ... д-ра філол. наук зі спеціальності 10.01.01 – К., 2015. – 40 с.

Гарачковська О. Віршована пародія на сторінках української періодики та окремих видань другої половини ХХ ст. // Режим доступу: http://ijimv.knukim.edu.ua/zbirnyk/3_1/5-Harachkovska.pdf

Зеров М. Твори у 2-х т. Т.1. – К.: Дніпро, 1990. – 843 с.

З любов'ю і болем. Спогади про Павла Тичину. – К.: Міленіум, 2005. – 350 с.

Літературні пародії та жарти. – К., 1961. – 144 с.

Нич Р. Пародія і пастиш : з історії художніх понять у літературній свідомості ХХ століття / Ришард Нич // Світ тексту : постструктуралізм і літературознавство ; [пер. з польськ. О. Галета]. – Львів : Літопис, 2007. – С. 178–223.

Нудьга Г. А. Пародія в українській літературі / Г.А. Нудьга. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – 175 с.

Самойленко Г.В. Розвиток літератури на Чернігівщині ХІІ–ХХІ ст. // Література й культура Полісся. – 2011. – №66.

Цимбал Я. Кирпичини для Тичини: літературна репутація народного поета // Хронологія радянської культури: константи й трансформації. Вип. 3 / Відп. ред. В. Хархун. – К.-Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2014. – С. 180-190.

Цимбал Я. Неук, мерзавець і дельфін: антилегендарний Павло Тичина // Режим доступу: <http://litakcent.com/2016/10/20/neuk-merzavets-i-delfin-antylehendarnuj-pavlo-tychyna/>

Череватенко Л. «І я, смиренний Леонід» // <http://ua.judaicacenter.kiev.ua/wp-content/uploads/2012/07/Sherevatenko.pdf>. – С. 229-247.

Яровий О. «Офіційний» Тичина як ідеологема радянської епохи // Режим доступу: <http://md-eksperiment.org/post/20160524-oficijnij-tichina-yak-ideologema-radyanskoyi-epohi>

Статтю отримано 20.04.2016

Angelina Ganzha

«MASKED» PAVLO TYCHYNA: SOCIAL POETICS OF PARODIES

The defining feature of Ukrainian mentality is called inclination to humorous-satirical world and the reception of his being in it. Popularity of parodies in general and literature in particular, which belongs to the derivate literature texts, is related to the specific comic in the Ukrainian culture.

Pavlo Tychyna holds primacy among all Ukrainian writers by the number of parodies of his artistic tests. Many literary parodies were published for creativity of Pavlo Tychyna. Among them – by S. Voskrekasenko, Leonid Pervomaiskii, T. Orysio etc. The researchers suggest that the surge in creation of many anonymous folk parodies was catalyzed by poetic collection «The party leads» (1934).

The total imposition «canonized» by Soviet ideology texts of Pavlo Tychyna provoked resistance in contemporary readership, formed negative stereotypes that hindered to comprehend the full world of linguistic creativity of famous Ukrainian master of artistic expression, and sometimes it provoked a complete rejection of his work.

But not always popular parodies of the works of Pavlo Tychyna and the author of them were clearly negative connotation, they were mostly friendly jokes, which also contributed to the viability texts of Pavlo Tychyna in the background knowledge of Ukrainian society. With its unpretentious folk-song, clear and close for the widest range of readers imagery, maximal approximation to oral communication, they have become a kind of cultural «memes», what characterized reproducibility and recognizability.